

REGÉLŐ.

Pesten csötörtökön majus 23^{kán} 1839.

Megjelen társával együtt hetenként kétszer vasárnap és csötörtökön. Fél évi díjja helyben képekkel 5 ft. borítéktalanul; postán 6 ft. pengőben Budapestiek évnegyedenként is válthatnak példányt. A' folyóiratnak egyes száma, vagy képe 12 kr. p.p.

ORSZÁG- 'S NÉPISMERTETÉS.

Balaton-Füred.

(Folytatása.)

E' forrásnak vize színetlen, tiszta és átlátszó; kevés buborékot hány-fel; az oldalfalra, fenékre, vízvezető csővekre, 's mindenüve, hol huzamósb ideig áll, csekély mennyiségű vasrozsdá-ülepvenytt rak-le. Mérséklete több évi vizsgálat mellett folyvást + 10° R. A' 24 óra alatt felbuzgó viznek mennyisége még eddig nem határozthaték-meg ugyan, de annyi bizonyos, hogy az igen nagy; mert vannak éjszakák, melyeken 1000, sőt több palaczk is megtöltetik, a' kut fenékgig kimerítettik, 's 7 percz múltán ismét tele van. E' szerint, hozzá vetve a' medencze terjedelmét is, az egy nap alatt felfakadó viz mennyiségét bátran tehetni 760 akóra.

Kutból 's frisen meritve, mérsékelve pezseg a' viz; színetlen, kristálytisztaságú 's egészen átlátszó; a' szénsavas ásványvizeknek sajátságos szagát nem nagy mértékben terjeszti; kellemesen csipős, savanyú és frisitő ízű; egyeleve különös ércz-ize van, melly többszöri ivásnál kevésbbé érezhető, 's lenyeletése után azonnal bőfögést okoz. Felekezeti nehézsége úgy áll a' lepárolt vizéhez, mint 10.013: 10.000. A' meritő poharakon csak akkor marad fehér karima, ha ritkán esik a' merítés, 's a' cseppek kipárolhatnak.

Alkalmas üveg és cserépedényekben, jól bedugva, hűvös helyen több hónap alatt sem sokat vesz e' tulajdonaiból. Ugyan illy móddal, hűvös időben, hosszabb utra is hasonló sükerrel szállítható; csekély sárgás szürke leülepült salakján kívül alig látható rajta más változás.

Roszul bedugott vagy nyílt edényekben 's meleg időben hamar elrepül sajátságos szaga és ize, 's a' nélkül hogy megzavarodnék,

pehely nemű, sárgás szürke könnyű ülepvényt rak-le, melly gyakori merítés és ugyan azon edénynek többszöri használása mellett az oldalra és fenékre keményen tapad; csak erős dörzsölés által tisztítható-le, és szárítva rozsdá színű finom porrá válik, melly összehúzó 's majdnem tinta ízű, 's nagyobb részint vasból és mészből áll. A' kut vizének alkató részei *Schuster* pr. vegynöki vizsgálata szerint következők. Egy polgári fontban van:

Szabad szénsav	16,00	szemer
(vagy 38. 40 köbhüvelk)		
Szénsavas mészag	6,98	—
Szénsavas keserag	1,10	—
Szénsavas vasacs	0,32	—
Alszénsavas szikag	6,30	—
Sósavas szikag	1,08	—
Kovag —	0,26	—
Timag —	0,19	—

A' második vagy a' középső forrás (*fons ferratus*) a' többiek között északi irányt tartva fakad-fel három éren. E' forrásba egykor *Oesterreicher* orvos különféle vaskeveréket rakott, vizének nagyobb vastartalmat adandó. Vize kevésbé teteszős, poshadtt 's feltűnőleg ásványibb iz által különbözik az elsőtől. Utóbbi tulajdonsága a' nem merítésnek következése; kiömlő vize jóval csekélyebb mennyiségű, mint a' fő kuté, 's fenéig kimerítve csak hat óra multán telik-meg. E' kutnak vizével, melly szintén fa-kuptető alatt áll, teljességgel nem élnek a' vendégek. Lényeges alkotó részei kevésben különböznek a' másiktól.

Harmadik a' fürdő kut (*fons ad balnea*), melly a' többtől délkeleti irányban már nem a' sétatéren fakad-fel, hanem oldalt a' régi fürdőházajtajánál jobbra. A' kut-idomban kövezett mederben 7 lábnyi mély a' viz, melly vas buk-ajtóval van elzárva. Vize 4 — 6 helyen kemény buborékolás között nagy mennyiségben fakad-fel. Egy e' célra készült szivattyúval felhuzatván a' viz, a' közvetlenül mellé épített katlanba ömlik, mellyből rézcsöveken folyik a' fürdő szobákba.

Füreden kétféle fürdő van: hideg és meleg. Amaz, a' Balatonban, 1822-nek köszöni lételet: emezek közül a' régi 1775. az új 1835-ben épült.

Meleg fürdőnek a' harmadik forrás ásványvize melegítettik-fel gőzerőmű által, melly 1836-ban *Adler* dr. felügyelése alatt készítettett. Melegítés közben a' viz *magnesia* név alatt ismeretes,

nagyobbára mészből álló 's ezüst-tisztításhoz használt ülepvénnyt rak-le. A' megmelegedett viz rézcsöveken 42 kádba ömlik, mellyek közül 14 az ó fürdőházban, ugyan annyi szobácskában elkülönzött fürdőhelyül szolgál; 28 pedig parasztfürdő név alatt szintén külön választott kamrákban áll, u. m. 16 — férfiak, 3 — asszonyok részére; 9 pedig az új fürdő épületben ugyan annyi szobában áll.

A' hűtésre szükséges viz a' Balaton partján álló szivattyú által vezetetik a' fűtőkamrába, 's a' meleg vízzel egyszerre áradszét minden irányban; az új fürdőház kádaiba csupán Balaton-viz melegítettik, mellynek hűtésére külön csövekben szintén tóviz járul.

A' parasztfürdők mind azon tekintetből, hogy a' vendégeknek 's fürdőszolgáknak alkalmatlanok, mind azon végből, hogy czéluknak sem felelnek-meg, egy már régebben készített terv következésében a' Zanka melletti vérkúthoz fognak áttétetni.

A' hideg fürdők a' sétatértől délnyugotra magában a' Balatonban vannak, fából építvék, 's a' partról czövekekre rakott hidon juthatni beléjek. Számuk 12-re megy. Minden fürdő külön szobából áll, mellynek tóra néző déli oldala nyitva van, és szabad kilátást enged Tihany és Somogyra. A' fürdőhely egy 10 l. széles, ugyan olly hosszú és vízbe bocsátott ketreczből áll, mellybe korladdal el látott kényelmes lépcső vezet, alól pedig a' vízben ülésül fa-lócza kínálgatik.

Fürdés ideje alatt, mindennap megvizsgálja a' fürdő-orvos reggeli 10 órakor a' víz mérsékletét, és Reaumur hőmérője szerint fekete táblákra feljegyezvén azt, a' főkut egyik oszlopára a' fürdő bejárása mellé függeszti, hogy a' vendégek tudják magukat mihez tartani.

Mennyiben lapjaink körébe tartozik, megemlíteni akarjuk a' füredi víz-ital 's fürdésnek hasznait, 's azokkal mikénti éleést is.

Füredi vizeink gyógyhatására nagy és lényeges befolyással van a' gyógyhelynek szerencsés fekvése; már maga a' füredi levegő is elégséges némelly bajok megszüntetésére. Mellkórosok, kiknél az organisatióban még nagy dulasok nem történtek, mintegy bűvös kéztől illetve jobban érzik magukat. Már maga a' fölséges táj tekintete is ételölleg, lelket 's kedélyt erősítőleg hat a' vendégre. — Milly befolyással vannak pedig e' behatások a' testre, úgy hisszük, szükségtelen fejtegetni.

A' füredi víz belső használatát minden olly betegségben, hol erősítés és életműködés emelése szükséges, különösen ha még gyomordugulási bajok is járulnak hozzá, nem ajánlható eléggé. Különösen sikerrel hatnak az emésztési, gyomor-gyöngeség, máj,

lép, sárgaság, vízkórság, szédülés, köszvény, hysteria, hypochondria, rheumás, hurutos 's a' t. bajokban.

A' vizivás legüdvösebben hat az egészségre majustól szeptember elejeig. Jelenleg junius közepe táján kezdenek a' vendégek gyűlni, 's legszámosabban juliussban vannak. Ez azonban inkább csak divat és szokás, mellytől még szabad szellemű évtizedünkben sem akarnak elállni, noha a' vizivás leghasznosabb volna majus elejétől junius közepeig.

Legalkalmasabb ideje a' vizivásnak a' reggel. Erre mutat az e' részben némileg általánossá vált szokás is. Inni a' kut mellett szokás, lassú séta és beszélgetés közben. Estve inni éppen úgy nem tanácsos, mint napjában kétszer fürdeni.

Azon fontos kérdés felett, valljon a' fürdés és ivás egyszerre nem káros következtésű-e, még az orvosok sem egyeztek-meg; annyi azonban tapasztalásból bebizonyodott, hogy 8—10 napi csupa ivás után, mindkettőt egyszerre szokták tenni.

Az ivás és fürdés üdvös sükerére jótékony hatással van Füred éghajlata is, sőt mondhatni, leglényegeseb részét a' gyógyynak ez teszi. Füred éghajlatát kevés mulja fölül honunkban jóságra nézve. A' szomszéd hegyek vértjei e' kis édennek a' kemény 's csipős szelek, különösen az éjszakai szél tolulása ellen: — ellenben a' keleti és déli szélnek szabad járás nyilik; amaz nyáron száraz és friss levegőt hoz, emez pedig a' tó felett lengvén-át, hűvösen 's a' felszedett gőzök által egyszersmind kissé meglangyitva, kellemesen hat az emberre. A' különben is ritka nyugoti szél utját majdnem egészen elzárja gyógyhelyünk fekvése; azonban a' keleti, délkeleti 's délnyugoti szelek felváltva lengedeznek, de a' Balaton felett ritkán nyugsznak. Mivel e' szelek tiszta, áldott vidékekről hozzák a' levegőt; mivel a' kevés erdővel fedett szomszéd hegyek és völgyek többnyire Ceres áldásával beültetvék; mivel a' városok, mocsárok, gyárok kigőzölgései 's a' t. idáig nem hathatnak, 's végre mivel a' nagy, széles tó tőszomszédja; gyógyhelyünk tagadhatlanul a' legegészségesebb léggel bír különösen azokra, kik a' város porából, gőzéből futva, a' természet tiszta keblén vágnak nyugodni.

A' Füred közelében csörgedező patakok, vagy, mint a' környéken nevezni szokták, s é d - ek, gyors keringéssel ömlenek a' tóba. Mocsárt körül belül hiába keresne az ember. A' források és kutak minden kívánságát kielégítik az édes víz után sóvárgónak is.

A' tájnak kedvező fekvése 's jó tiszta levegő következményében a' fűvész is elég anyagot talál szenvedélyének kielégítésére.

A' gyógyhely épületei szép, türhetőleg szabályos csoportozatot képeznek, valamelly nagy város kis részéhez nem éppen hasonlatlant. Legmeglepőbb látvánnyal kínálkozik a' szemnek Füred a' Balatonról. Minthogy azonban sem így, sem rajzunk szerint, melly a' régi kovácműhely mellől igen hiven van fölvéve, Füred minden épülete át nem tekinthető, szükségesnek látjuk őket megemlíteni. Képünk előszinén jobbról a' nagy vendéglő, fenékszinén pedig a' Szentgyörgyi Horváthok' nagyszerű háza látható. Ennek szomszédja a' postamester, 's Tallián-ház; amazé a' plebania és plebanus lakása. A' házsorok között széles, világos utsza nyulik-el, mellyen a' Balaton partján fekvő kórházba juthatni. A' felső vendéglőt és Horváth-házat, mint képünk is mutatja, a' Balatonra vezető széles ut választja-el a' hársfákból álló sétatértől. A' sétatér megett, mellynek fái közül a' főkut teteje kikandikál, nyugotra fekszik a' kápolna. Keletre látjuk a' gyógyszerárt, az ó fürdő-épülettel, 's mellette a' két emeletes uj fürdőt. Ezek megett ismét széles utsza által választva vannak a' zsidó vendéglő, sebész lakása, borbély-műhely, kocsi szinek, istálók, kovács-műhely 's fennebb a' hegyen, Esterházy Károly nemes telkén, egy vendéglő. Észak-nyugotra a' kápolna megett áll a' ts. Kisfaludy Sándor indítványozására 1831-ben aláírás útján épült csinos színház, toronykával 's órával ellátva; a' színház homlokzatán (mellynek csak kis része látható képünkön egyik oszlopával) „Hazafiság a' nemzetiségnek“ olvasható. E' színház csupán magyar színésztársaságnak nyílik-meg. Utóbbi években a' kassai dalszínész-társaság adá benne mutatványait.

A' színház megett kellemes hajlású dombon nyulik-el a' liget, mellynek árnyékkal kínálózó fái alatt a' zajt kerülő csendes helyet talál. Ha tisztábban tartatnék, déli órákban és szeles időben, a' vendégek nagyobb része örömmel vonulna oda, minthogy enyhébb helyet találna, mint a' nap heve és szélnek inkább kitett sétatéren.

Ha a' fenn említett épületekben a' vendégek számára elég hely nem volna, mi szép nyáron gyakori eset, Füreden a' Vargaházban, Arácsón 's a' szőlők köztli lakokban, pórházaknál, mi csend után sovárgóknak különösen ajálható, elég lakás található. Gastronomiára nézve pedig a' fürdői vendéglők elégitik-ki a' vendégek kívánatait.

(Vége következik.)

INNEPLÉS.

Nagypénteki szertartás Szevillában. — Április 5-dikéről költ madridi tudósításokból következőt olvashatni. — A' nagypénteki szertartás, mely hosszú évek sora után ismét megtartatott, Szevillában legnagyobb ünnepélyrel ment végbe. A' környékből 40.000 embernél több tódult ez ünnepélyre a' városba. A' vonal elején egy csapat katonaság ballagott; ezt követte a' „Jézus Krisztus teste“ — társrokonság két tagja és az egyházi szolgák; egy csapat Israelita, gyertyák, trombiták 's kosarakkal; más csapat Israelita zászlókkal 's zenével; egy festmény, az olajfák hegyét a' kereszttel, 's az ez alatt álló halált ábrázoló; feketén öltözött laikusok a' templomok zászlóival; középen a' kilencz angyal-kar, gazdagon öltözött gyermekek által képezve (kiknek mindegyike a kinzó eszközök egyikét hordá), illy renddel: sz. Mihály, sz. Gábor, sz. Rafael, az őrangyal, Uriel, Sealtiel, Zendiel, Barachiel és Jachiel; a' tizenkét Sybilla alkalmilag 's pompásan öltözött 12 leányka által képezve, illy renddel: persiai, lybiai, delphii, cimmeriai, erythrāi, samosi, cumāi, hellesponti, phrygeai, cimeai, tiburninai 's agrippa-i; sz. Veronka az izzadtságot törölt kendővel, melyre az idvezítő képe van nyomva; hangász-csapat, 12 szerzetes égő gyertyával, 12 pap, 's az említett társrokonság censorai; a' sz. sir, fekete bársonn mennyezet alatt, lánésás, kardos, sisakos romai fegyvernekektől környezve, közöttök a' tanács; két zászlóvivő, don Manuel, a' társrokonság elnöke a' testületekkel; 12 tagja a' társrokonságnak; második hangázkar; a' Majordomus, tanácsbeliek, 's egy csapat választott; a' villaviciosai szent szűz szekrénye, 's ennek jobbján sz. János evangelista, Maria Magdolna, a' két Maria, arimathiai József és Nikodem; a' st. vincenzi-i papság diszöltözetben, 's záradékul egy csapat katonaság föld felé fordított fegyverrel. Az ünnep csende a' tömérdek ember mellett sem zavartatott-meg.

TERMÉSZETI TÖRTÉNET 'S TUDOMÁNY.

A' cetek fajai. A' czethal földgömbünk minden tengerében lakik, és sokkal több faja van, mint mellyekről eddigelé természettörténeteink emlékeztek. Mi több, biztossággal állithatni, hogy minden vízben más más faj tanyázik. Mivelt férjfiak, kik csupán tudományos czélból utaztak az éjszaki tengerre, gyakran állíták, hogy ez vagy amaz halat alig osztályozhatták a' cetek közé, minthogy eddigi rajzaik hibásak, és a' vizsgálódót inkább tévelybe viszik, mint neki felvilágosításul szolgálának. A' földszarki tengerekre utazott hajókkal ritkán voltak rajzoló, vagy ha igen is, milly tökéletlen rajzot készíthettek a' cetekről, képzelhetni azon körülményből, hogy némelly fajt nem is tartanak méltónak a' hajhászásra, a' leöltnek pedig csak egy része van ki a' vízből, hamar felpuffad 's azután felkonezoltatik. A' grönlandi cetnek (mysticetus), azon állatnak rajza, mellynek kedvéért századok óta olly sok száz meg száz kirándulást tettek, mindenek felett hibás, 's csupán némelly újabb angol munkákban lehet híven talált rajzát látni.

Igy senki ne boszorkodjék, ha a' czethalászok parancsnokai a' cetnek minden fajtát, mellynek hátán uszó szárnya van, halormos balenának nevezik; mert ollyat ők soha sem fogván, meg sem különböztethették. A' tengernek ez óriási szörnyeit nem lehet helyről helyre, museumokban kiállítandásul, szál-

litani. Egyszer másszor megtörtént ugyan, hogy az európai éjszakai partokon zátonyra hajtattott egy-egy: de ide a' rajzolóok mindig későn jöttek, minthogy a' czet szalonnájának kedvelői csak hamarjában felkonezolák a' váratlan de kedves vendéget. Hamburgban mutogattak egy Helgoland mellett zátonyra hajtott halat (orka-delfint?), melynek váza utóbb Berlinbe került

Legtökölyesebb leírását adák a' czetnek Linné és la Cepéde, és még is ezekéi is sokban hibásak; így p. o. utóbbi azt véli, hogy a' grönlandi czet hajdan 328 lábnyi hosszú volt: pedig újabb időkben csak 65—98 láb között változik, holott 60 lábnál hosszabbat soha sem találnak. A' narvált 47—66 láb hosszúnak írja: pedig 15 lábnyinál nagyobbbat még senki sem látott; a' többinek leírása szintén illy tulságos.

Azonban különböztető jeleik dicsérendők; Linné t. i. a' fog helyett czetiny csonttal ellátottakat, balenáknak, 's la Cepéde a' hát gerinczén uszósárnnyat birókat balenopteráknak nevezi. Balenopterák közé tartozik 1) a' phylalis (rázor back, éles hátú); — 2) baläna musculus (broád-nósed Whäle, széles orrú); — 3) baläna boops (Finner, halormos baléna); — 4) baläna rostrata. (Béaked Whäle, hegyes orrú czet.)

Leghosszabb az éles hátú, az az, 100 söt néha több lábnyi is, és 30—35 lábnyi vastag; a' grönlandi czettől könnyen megkülönböztethető; mert testben nyulánkabb, inyesontjai kurtábbak, szalonnája sokkal kevesebb és színe kékebb; hátán kemény uszósárnnya van; mozgásában, mi közben erősebben lehel, előre halad. Ezt nem örömet üldözik a' halászok; ha üzőbe vették, nem igen siet; néha néha elbukik, de bukás közben nem emeli-fel farkát mint a' grönlandi czet; megsebesítve minden erejét összeszedi és kilótt nyílként vagy a' víz színén vagy ferde bukással iramlík tovább, haladásában egy percz alatt 480 ölnyi tért szelve át, 's minthogy így egy óra alatt 172.800 lábnyit halad, a' sajkák, melyeket végetlen messzeségbe esalna, nem követik. Távulról könnyen grönlandi czetnek nézhetni, de közelebről azonnal megkülönböztethető amattól. Lehelése közben, melly olly erős, hogy csendes időben $\frac{1}{4}$ német mértföldnyire is elhallatszik, ritkán fekszik csendesen, hanem folyvást mozog, 's mozgása közben $1\frac{1}{4}$ német mértföldnyi tért halad. Leggyorsabb uszása közben három német mértföldnyit halad egy óra alatt. Teste nem henger idomú, oldalai laposak, 's gerince élesen kiálló; leghosszabb inyesontjai 4 lábnyiak, szalonnabőre 6—8 hüvelknyi vastag, 's egész terhe mintegy 2—2.500 *℔*.

Az éles hátúak nagy számmal jelennek-meg a' medve-szigetek (cherie), Nova Zembla és Jan Mayen körül az arkti vizekben; Archangelra hajózók gyakran grönlandi czetnek nézik. Spitzberga déli részeit, a' 70—76-dik szélességi fokig is megkeresi, ha a' jegen nyílás olvad; junius, julius 's augusztusban a' part hosszában egész a' 80-ik fokig feluszik.

Jég között ritkán láthatni; minthogy jelenlétével a' grönlandi czetet elriasztani látszik; megjelenését a' halászok kellemetlenül nézik. Mult éven egyik jó haltanyáról bizonyos Angol rakétákat lödözött reájok, mi után el is tűntek, 's ezután nem sokára megjelent a' grönlandi czet.

Széles orrú (baläna musculus, broád nósed Whäle). — Ennek több faja rendkívül hasonlít az éles hátúhoz, különösen uszva; az által azonban, hogy testök kurtább, fejük és szájnnyílásuk nagyobb 's alsó állkapcsuk gömbölyűbb,

megkülönböztethetők. Skót, irland 's norvég ország partjait gyakran megkeresi; Island, Sethland és Nordcap között él. Hosszúsága 50—80 láb között változó; szalonnája kevés; gyomrában néha egy tonna heringet is találunk.

(Folytatása következik.)

KÜLÖNFÉLE.

Hold lakosai. — Vitába keveredvén egy társaságban némelyek a' felett, valljon az égi testekben léteznek-e lakók vagy sem — egyik, ki a' többenél magát okosabbnak tartá, elhatározólag a' vitának véget vetni kívánván, így szóllalt-meg: „bizony kell is ehhez nagy fejtörés! Hát hogy' lakhatnának a' holdban emberek? hova lennének azok, mikor a' hold fogytában van?”

EMLEKMONDÁS.

Színház.

Ez — a' világ kicsinben.

Itt láthatod-meg, a' mint volt, vagyon;

A' mint csatában 's békén, házi körben

Vagy köz-helyen, tréfák és gond között.

VÖRÖSMARTY után —

Muzsika és táncz — ez a' két sarkantyúja az ifjú életkedvnek, mellyek mellett testté válik a' lélek, 's lélekké magasul a' test; mellyek olly édesen felejtetnek földi bajt a' vigadóval, 's közelebb vonzák a' távol-lelkeket, egy nyájas vigalmú egészet alkotva részes társaságból.

KOVÁCS PÁL után Fejérváry.

Az igazság, erkölcs és boldogság három ollyatén testvér, kik az embernek igaz életet, az életnek tartós kellemet, a' kellemnek minket kielégítő hatást 's erőt szereznek. Természetünknek olly javai ezek, mellyek nélkül a' bőségben szegények, a' hatalom mellett gyengék, a' méltóságban méltatlanok, a' fényes hivatalban beestelenek vagyunk. Olly kincsek ezek, mellyek nélkül senki sem szűkölködhetik, ha fogyatkozni nem akar; olly kincsek, mellyekből mindenki gyűjthet 's gyűjtenie szükséges. Mennyit? nincs kimérve, minthogy a' mérték kisebb 's nagyobb lehet. De éppen ez okra nézve a' közirány elérhetésében senki sincs akadályozva.

SZILASY JÁNOS után K. H. K. J.

Tagrejtvény.

Embert meglepi ez ritkákkal, ujjakkal, iparral.

Kiseje messzire száll, 's a' tengereu át, noha nincsen

Szárnya; de mondd végét, 's leled azt most is kezeid közt.

Előbbi rejtvény: LÁNCZ, TÁNCZ 's a' t.

Szerkezi Mátray Gábor, halpiacson alul, a' Duna partján. 114. sz. a.

Nyomtatja Trattner-Károlyi, uri utsza 612.